

DR. ERDŐ JÁNOS

A TÜRELEM ÉS HATÁRAI

Az Unitárius Világszövetségnek — IARF¹ — Oxfordban tartott 23. kongresszusán rólunk volt szó, a jelenünkről és jövőnkről. Fő témájában — „The limits of toleration today — A türelem határai ma”² — az emberiségnek égetően időszerű vallási, társadalmi, művelődési kérdései összegeződtek. A türelem nem elvont kérdés, konkrét formában akkor jelentkezik, amikor személyi és közösségi kapcsolatainkban olyan felfogásokkal, cselekedetekkel, értékekkel, társadalmi struktúrákkal, világnézetekkel és vallásokkal találkozunk, melyek tőlünk különböznek, vagy éppen velünk szemben állanak. A különböző felfogások képviselői közötti érintkezés és a türelmetlenség megnyilvánulása tette szükségessé, hogy az IARF foglalkozzék a régi és mégis mindig időszerű kérdéssel: mit jelent a türelem nekünk, unitáriusoknak és a szabadelvű vallások követőinek.

A kongresszus, Sir Alister Hardy, oxfordi egyetemi tanárnak előadása és az IARF négy tanulmányi bizottságának referátumai alapján, öt napon át tárgyalta a türelem és határainak elméleti alapját, valamint ökumenikus és etikai alkalmazását. A tárgyalások folyamán figyelembe vette az unitárius kereszténység és szabadelvű vallások örökségét is, az előttünk jártak tanításait és példáit. Az IARF nagygyűlése a múltba és jövőbe tekintő felelősséggel fogalmazta meg állásfoglalását a türelem mellett, mely számunkra nemcsak tanulság, hanem hitvallás és kalauz is. Erre pedig ma nagyobb szükségünk van, mint bármikor.

1. A türelem elmélete alapállása

Közismert, hogy a türelem a legbonyolultabb kérdések egyike. Sokféle értelmezését nagymértékben befolyásolja az ember vallása, világnézete, társadalmi helyzete és kultúrája. A kongresszus is részletesen foglalkozott a fogalom elemzésével.

Mi a türelem? A türelem nem közömbösség, tétlenség vagy gyáva-ság; különbözik a határozatlanságtól, gyengeségtől, az el nem kötelezettségtől, a megadástól és az elvtelen engedékenységtől. A türelem lény-

---

¹ Az Unitárius Világszövetség angol nevének — International Assotiation for Religious Freedom — rövidítése, a továbbiakban ezt használjuk.

² The limits of toleration today IARF. Congress workbook, Oxford 1978.

gében egy erkölcsi magatartás és pozitív életút, az emberek iránti kötelességet kifejezése, az elválasztó különbségek elfogadásának gyakorlata, röviden: a szellemi szabadság tiszteletben tartása. A fogalom tartalmi összetevői: az emberi jogok és személyi integritás tisztelete, hogy egymástól különböző módon gondolkozhassunk és cselekedhessünk; egymás elfogadása gyengeségeinkkel együtt; elismerése annak, hogy a végső jó és igazság csak az eszmék és tapasztalatok szabad kicserélése által érhető el; hajlandóság meghallgatni azokat, akik tőlünk különböznek; a kényszer és erőszak hiábavalóságának belátása; lojalitás korunk valósága, önmagunk és embertársaink iránt, valamint az emberi kapcsolatok humanizálása.

A türelem alapját az az érték képezi, amit az ember életének és erkölcsi méltóságának tulajdonítunk, függetlenül minden közösségi és világnézeti megfontolástól. Becsüli az embert, tiszteli a szabadságot, és elfogadja az értelmet mint belső tekintélyt. Jellemzi a valósággal való szembenézés készsége, a nyitottság, az egymáshoz való közeledés készsége, a találkozásra és dialógusra való hajlandóság.

A türelemnek két faja ismeretes: formális és szubsztanciális. Az első nem más, mint hajlandóság arra, hogy felebarátainknak egyéni meggyőződésüket és életútjukat megengedjük. A második azt a készséget jelenti, hogy érintkezésbe lépünk és párbeszédet folytassunk más emberekkel, akikben az igazságot feltételezzük és keressük.

A türelem eredménye az emberi jogok tisztelete, az értékek pluralizmusának elfogadása, a véleménynyilvánítás szabadsága, a tapasztalatok-ismeretek megosztása és a testvériség erősítése.

A türelmetlenség ezzel szemben megfélelmezés emberségünkről, kizárólagosság, fanatizmus, elnyomása és üldözése azoknak, akik tőlünk különböznek. A türelem minden esetben békéhez, a türelmetlenség viszont gyűlölethez és háborúhoz vezet.

2. Vallás és türelem

A türelem nemcsak világi, hanem vallási kérdés is, a vallás világának szerves tartozéka. A vallási türelem nem azonos a vallásszabadsággal, és távol áll a vallási egyenlőségtől. Nem jelent hitnélküliséget vagy vallási közömbösséget. A vallási türelem elismerése annak, hogy mindenki szabadon vallhat és követhet bármilyen hitet és vallást. Jellemzi: az Isten iránti engedelmesség és cselekvő válaszadás az ember-szeretetre való felhívására; nyitottság és párbeszédre való készség más vallások követőivel; a tőlünk különböző hitfelfogások létezésének elismerése, hirdetésének és gyakorlatának engedélyezése; a vallási pluralizmus elfogadása; kényszer és üldözés kizárása a vallás világából; a lelkek közeledésének és kölcsönös megértésének elősegítése; személyes döntés arról, hogy mi fontosabb az embernek: a humánus vagy a dogma és hitvallás, igazsággal: a felebaráti szeretet gyakorlása.

A vallásban igazi szabadságról nem beszélhetünk teljes és kölcsönös türelmesség nélkül. „Erkölcstelen dolog embereket olyan vallás követésére kényszeríteni, melyben nem hisznek, és ésszerűtlen is, mivel elriaszt az igazság felfedezésétől. Senkinek sincs joga követelni az igaz-

ság olyan teljes bírását, hogy ne szükségelje eszméit más ember eszméivel összehasonlítani.¹

A türelem, mint újkori szekuláris kifejezés, nem fordul elő a Bibliában. Ha azonban nem a kifejezés formális előfordulását, hanem jelentéstartalmát vizsgáljuk, akkor a szentírásban a fogalom lényeges vonásait megtalálhatjuk. Az Újszövetség életűtnak, erkölcsi erőnek mutatja be a türelmet, mely a lélek egyensúlyát megőrzi, és emberszolgálatra indít. Az evangéliumok türelmes, de meg nem alkuvo profétának mutatják be Jézust, aki az embereket — igaz és bünös, jó és rossz, barát és ellenség, úgy fogadta el, ahogy voltak, de tökéletesedésüket állandóan szorgalmazta. Követőit megtérésre hívta, de nem kényszerítette; magatartása bíráló volt azokkal szemben, akik életüket tékozolták, és a szeretet törvényének ellentmondottak — de nem volt türelmetlen. Állást foglalt a vakhittel, kizárólagossággal, előítélettel, hagyománnyal szemben, melyek türelmetlenségre vezetnek. Tanítványaihoz intézett felhívásában: „Legyetek tökéletesek... Keressétek először Istennek országát... Szeresd felebarátodat... Aki nagy akar lenni közöttetek, az legyen a ti szolgátok“ benne van a türelem feltételezése. Türelmével elősegítette követőinek megtérését, a gyarlóság, reménytelenség és bün állapotából való felszabadulásukat.

Jézus türelemtanának összegezését az elvetett magról és konkolyról szóló példázatban találjuk. Isten eszerint végtelenül türelmes gyermekei iránt, de ugyanúgy elvárja, hogy ök is egymás iránt türelmesek legyenek. Senki se akarjon a hit dolgában mások felett uralkodni; egyedül Isten illetékes, hogy a konkolyt elválassza a búzától (Mt 13,24—30). Életének éppen az a tanulsága, hogy miképpen lehet erőszak nélkül, az egyetlen lehetséges úton — türelemmel és szeretet által — győzni és Istenországát építeni.

Jézus a türelem vallási motivációját Isten szeretetében, az ember erkölcsi méltóságában és az igazság transzcendenciájában találta meg.

3. Isten és türelem

A türelem alapja Isten, akit az Újszövetség a szeretettel azonosít (1Jn 4,16). Ő a kezdet és a vég, a lét eredete és célja, az örökélet forrása. Isten több és különbözik mindattól, amit róla gondolunk, vagy a hit nyelvén felöle mondunk. Ő a szeretet és felszabadítás ereje: „Az Úr Lélek, és ahol az Úr Lelke, ott a szabadság“ (2Kor 3,17; vö. Gal 5,11, Jn 8,32).

Isten végtelenül jó, minden teremtményére gondot visel, és rendeltetését elősegíti. Gyermekeinek biztosítja azt a jogot, hogy meggyőződésük szerint higgyenek, imádkozzanak, vallásukat gyakorolják. A választás szabadságát adja nekünk, de nem kényszerít arra, hogy Őt válaszszuk vagy hogy hozzá ragaszkodjunk.

Isten a szeretetben nyilvánította ki magát, mely egyetemes és inkluzív: minden embert gyermekének tekint. De szeretete exkluzív is abban az értelemben, hogy állást foglal minden rosszal szemben. Erre az

¹ Bayle Péter.

isteni szeretetre mi a felebarát szeretetével válaszolhatunk, ami a türelem gyakorlását feltételezi (1Jn 4,20—21).

A kereszténység azt tanítja, hogy Isten az üdvösséghez vezető utat Jézus által mutatta meg, aki az „út, igazság és élet“. Ő azonban nem az egyedüli; Istennek voltak, vannak és lesznek más prófétái és munkatársai is. Isten nemcsak a kereszténységben, hanem más vallásokban is kijelentheti akaratát. A keresztények mellett más vallások követői is megismerhetnek igazságokat. Végeredményben, mi Isten gyermekei mind úton vagyunk a végső cél felé, és egymástól mindig tanulhatunk. Közös érdekünk, hogy egymás iránt türelmesek legyünk, egymással párbeszédet folytassunk, hogy ezáltal a valláserkölcsei igazságokba többet és tisztábban láthassunk bele.

Isten szeretete türelemre kötelez; amint gondviselő jósága mindenkire vonatkozik, éppenúgy engedni kell, hogy Őt mindenki a maga értelme és lelkiismerete szerint imádjá. És ha Isten gyarlóságunk ellenére szeret és megtart, akkor nekünk is egymás iránt türelemmel kell viseltetnünk.

4. Ember és türelem

Az ember Isten gyermeke, egyszerre és egy időben anyag és szellem, valóság és lehetőség, szükségszerűség és szabadság; teremtmény és alkotó is: önmaga életének és sorsának formálója.

Az emberiség egy és oszthatatlan (ApCsel 17,26). Ebből következik alapvető kötelessége: a testvériség felismerése és annak minden megkülönböztetés nélküli vállalása. Ez az emberség törvénye, mely türelemre kötelez minden „testvér“ iránt.

Az ember állapotában nem lezárt és változhatatlan. Értelme nyitva áll a jövő és annak változásai előtt, képes arra, hogy növekedjék, változzék, mássá legyen. S minthogy állandó alakulásban van, ítélete sem végleges, felülvizsgálásra szorul. Természetéhez tartozik a tudásra való törekvés, melynek csak egy célja lehet: az igazság felismerése. Ez pedig magában foglalja Isten keresését, a múlt tapasztalatára épült humanumot, a jelen tudományos technikai valóságának elismerését és a jövő előrelátásait. Mindez arra indít, hogy embertársunkban ne csak azt lássuk, ami ő ténylegesen itt és most, hanem azt az újat is, amivé holnap lehet. Ki tudja megmondani, hogy az ember útjai hova vezetnek: vajon egy napon útjai nem találkoznak-e, még ha a jelenben egymástól el is térnek? Be kell látnunk, hogy mindent nem érthetünk meg, és ezért tisztelnünk kell azokat, akiket nem értünk s akik tőlünk különböznek.

Isten az embert társas lénynek teremtette, aki rendeltetését a közösségben valósíthatja meg. A ma embere egy gyorsan változó, pluralisztikus világban él. A különböző világnézetek és vallások képviselőinek elkerülhetetlen érintkezése és kapcsolata szükségessé teszi, hogy az emberek az elválasztó különbségek fölé emelkedjenek, egymáshoz közelgedjenek, egymást meghallgassák, egymás iránt türelmesek legyenek. Ebben az életgyakorlatban edződünk igaz emberekké és nemesedünk Isten fiaivá.

5. Igazság transzcendenciája és türelem

A vallás forrását a végső igazság képezi. Ennek keresése, megtalálása és élése; ebből ered minden vallási funkció. Mi is a valláserkölcsi, egzisztenciális igazságokat keressük, de állást foglalunk a tudományos igazságok mellett is éppen a hatékonyabb emberszolgálat érdekében.

Az igazság transzcendens, végtelen, és az ember megismerési köre viszont korlátolt, csak részeket, töredékeket képes felismerni. Az igazság teljesebb megismerése érdekében kénytelenek vagyunk egymástól tanulni és embertársainkkal együtt a különböző vallásokban, világnézetekben és tudományokban szüntelenül keresni az igazságot. Mindez csak a türelem alapján lehetséges.

Az igazság transzcendenciájából következik, hogy nemcsak nekünk, hanem más vallás követőinek is lehetnek meglátásai az igazságról, ismerhetnek fel részigazságokat, és hogy az igazságról csak szimbolikusan beszélhetünk s érvelhetünk. Amidőn valaki azt állítja, hogy a teljes igazságot bírja, az eleve kizárja a más meggyőződések iránti nyitottságot, és elkerülhetetlenül türelmetlenségre vezet.

Senkit sem szabad az igazság keresésében és terjesztésében akadályozni és vele szemben kényszert gyakorolni. Az igazság keresése és kimondása úgy, ahogy gondoljuk, erény, és sohasem lehet bűn. Az igazság feltételezi a keresés szabadságát és a keresők iránti türelmet. Engedni kell, hogy a kutatás szabadon érvényesüljön új világosság nyérése és új igazság felismerése érdekében.

A türelem értékét az igazsághoz való hármass viszonyulásunk határozza meg. Az első az a feltevés, hogy a végső igazságot csak keresni lehet, de az nem található meg. A második az az állítás, hogy a végső igazságot csak mi bírjuk; a harmadik az a meggyőződés, hogy a végső igazság Isten kijelentésében válik számunkra ismeretessé, tökéletesedésünktől függően. Ennek a felismerése viszont közös erőfeszítést, testvéri segítséget és mindenekelőtt kölcsönös türelmet igényel.

6. Kereszténység és türelem

A különböző vallásokban, így a keresztényben is, egyaránt találunk türelemre és türelmetlenségre irányuló törekvéseket. A keresztény hit a szabadság elvével kezdődött: a Jézus tanította szabadság és szeretet minden emberre vonatkozott. Többé nem volt „sem zsidó, sem görög, nincs sem szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok a Jézus Krisztusban“ (Gal 3,28). Az őskereszténység hasonlóképpen vallotta, hogy „az emberi és természeti törvény által mindenki szabad, ha azt imádja, akit akar“ (Tertullianus).

Az államvallássá lett kereszténység i.sz. 4. századtól kezdődően gyakran vétett a türelem ellen (keresztesháború, eretneküldözés, hitnyomozó törvényszék, vallásháború stb.). Az egyház türelmetlenségét sokan a bibliai monoteizmusra, illetve egyes, Jézusnak tulajdonított kijelentésre vezetik vissza. Valójában a dogmatikai és társadalmi egység megőrzése és a hatalmi törekvések vezették az egyházat, hogy az állam segítségével a hivatalos tanításától eltérő felfogást valló keresztényeket üldözze. A

heterodoxia büntetendő cselekménynek minősült¹, melyet Aquinói Tamás teológiailag is igazolt. Érdekes jelenség, hogy a középkori egyház türelmetlensége nem volt monolitikus, a nem-keresztényeket vallásukért nem üldözte és nem büntette!

A reformáció, mely kezdetben állást foglalt a „keresztény szabadság“ mellett, végeredményben nem tudott határozott álláspontot kialakítani a türelem mellett. Kivételt képez a radikális reformáció unitárius ága, mely nagyobb súlyt helyezve a jellemre és a szolgálatra irányuló életre, mint a dogmákra, hitelvnek nyilvánította a lelkiismereti szabadságot és türelmet. A kongresszus kiemelte az 1568. évi tordai országgyűlés ediktumát, mely Európában elsőnek foglalta törvénybe a vallási türelmet: „Ne legyen kényszerítés a vallásban... Ne szidalmaztassék senki a vallásáért... mert a hit Isten ajándéka“².

Az állam és egyház közötti kapcsolat is lényegesen befolyásolta a vallási türelmet. A kettő elválasztása minden esetben nagyobb türelemre vezetett; ugyanakkor a vallásos embereknek a közösségi életben való részvétele hatékonyan hozzájárult a türelem megvalósulásához.

A keresztény hit, mint más „igazság igény“-nyel jelentkező vallások, természeténél fogva missziói hitet jelent: evangéliuma van, melyet hirdet, életútja, melyet követőinek ajánl, és híveit szervezetbe igyekszik tömöríteni. A történelem azt mutatja, hogy egyes fanatikus missziói törekvések a keresztény hitre térített népek identitásának a válságát idézte elő, értékes vallási hagyományokat és értékeket romboltak le. Egyben a keresztény hittel az európai kultúrát és gyarmati sorsot is a bennszülöttekre kényszerítették.³ A kongresszus az ilyen türelmetlen missziót elítélte. Elismerte azonban, hogy a felismert igazságokat, vallásos tapasztalatokat, saját vallásunk nyújtotta boldogságot nem tarthatjuk meg kizárólag magunknak, hanem lehetővé kell tennünk, hogy abból mások is részesülhessenek. De mindig az egyenlő jogok alapján, minden uralkodási törekvés nélkül. A más vallásokkal való találkozásunkban, minél erősebb a hitünk, annál inkább kötelességünk a türelem gyakorlása.

7. Világvallások dialógusa és türelem

Az IARF 3. számú bizottságának előterjesztéséből a kongresszus meglepéssel vette tudomásul, hogy a montreali kongresszus (1975) óta az Unitárius Világszövetség egyes tagcsoportjai eredményes párbeszédet folytattak több vallás képviselőivel Japánban, Indiában és Észak-Amerikában. A Tokyo-osakai konferencia eredményeit összegező nyilatkozatban a tárgyaló felek többek között ezeket állapították meg:

„Elismerjük, hogy a teljes igazságot egyetlen kontinens, nemzet vagy vallás sem birtokolja. Ezért a kölcsönös megértés jegyében őszintén feltárjuk mindazt, ami összeköt és elválaszt. Mi ez úton is vallásos elveken

¹ Lásd: Codex Justinianus

² Erdélyi országgyűlési emlékek. II. k. 343.

³ Vö. az 1972. dec. 29.—1973. jan. 9. között Bangkokban tartott missziói világkonferencia határozatával, melyben a nyugati keresztény missziót elítélte.

nyugvó hidat akarunk Kelet és Nyugat között építeni. Ennek érdekében elkötelezzük magunkat: a) a barátság és szolgálat segítségével egy új világ teremtésére, mely vallásokon és szektákon túl igazi vallásossághoz vezet; b) gondolkozásunk megváltoztatására, hogy a vallások kooperációját megértsük és elfogadjuk; c) emberségünk művelésére, hogy megtisztult emberként életünkkel igazoljuk a valláserkölcsei igazságokat.“

A vallások közeledését és a dialógust az emberszolgálat s az értékek nyelvén való beszéd segíti elő. Ez a szeretet, szabadság, szolgálat és türelem nyelve, mely tartósabban összeköt, mint a dogma vagy hitvallás.

A történelem igazolja, hogy az eszmék és tapasztalatok zavartalan kicserélését csak a türelem biztosíthatja. A kongresszus ezzel kapcsolatban megemlékezett a múlt nagy vallásos személyiségeiről, akik nehéz időben megpróbáló körülmények között tanúskodtak a türelem megtartó és nevelő erejéről. Ilyen volt Carl Sandburg amerikai költő¹ is, aki az emberekről így vallott:

Csupán egy ember van a világon, az ő neve „Összes Emberek“.

Csupán egy nő van a világon, az ő neve „Összes Nők“.

Csupán egy gyermek van a világon, az ő neve „Összes Gyermekek“.

Csupán egy Alkotó van a világon, az ő gyermekei népesítik be a földet: ők „Isten összes gyermekei“.

Ez a költő évtizedekkel ezelőtt hitvallásszerű nyilatkozatában kijelentette: „Én keresztény, kvéker, moszlim, buddhista, shintoista, konfucianus vagyok, lehet, hogy katolikus, panteista vagy hangokat halló Jean d'Arc — én mindezekből való vagyok, sőt ezeknél több. Nekem több vallásom van, mint amennyi idővel vagy buzgósággal rendelkezem, hogy azokat igaz hittel gyakorolhassam.“ — De kicsoda közülünk az, akinek elegendő ideje és buzgósága van arra, hogy legalább saját vallását igazán megélje? A vallásos embernek ez a nagy kérdése és egyben elégedetlensége is, elismerve, hogy még mindig többet lehetne egymástól tanulni és együtt cselekedni. Isten maga ösztönöz arra, hogy mindenkivel törekedjünk emberközelségbe kerülni és mindenkinek kezet nyújtani a türelem szellemében.

8. Béke, igazságosság, emberi jogok és a türelem

Nagy érdeklődést váltott ki a kongresszus részéről a békének, igazságosságnak és emberi jogoknak a türelem szemszögéből való vizsgálata. A tárgyalás alapjául az IARF 4. számú bizottságának referátuma szolgált, mely abból a teológiai tételből indult ki, hogy az emberiség egy és oszthatatlan (vö. ApCsel 17,26), és hogy Isten az embert felelőssé tette az embertársáért. A keresztény ember felelőssége a felebaráti szeretetben (Mk 12,31) és egymás terhének hordozásában (Gal 6,2) nyer kifejezést. Hitünkéből következik, hogy „aki szereti az Istent, szeresse

¹ Sanburg, Carl (1878—1967) svéd származású, amerikai haladó szemléletű író és költő. Kötetlen formájú, hagyományokhoz nem ragaszkodó költeményeiben kritikai szellemben írja le az amerikai társadalom életét, és az emberi fejlődés távlatait törekszik feltárni.

a maga atyjafiát is“ (1Jn 4,21), álljon a „másik ember“, a felebarát mellé, védelmezze életét, erkölcsi méltóságát és értékeit, valahányszor azok veszélyeztetve vannak.

A kongresszus szilárd meggyőződése volt, hogy az emberiség fennmaradásának egyetlen járható útja a béke, igazságosság és emberi jogok megvalósítása a türelem segítségével. A türelem a békét feltételezi, a béke pedig igazságosságot követel. Senki sem érezheti magát békességben vagy türelmesnek, ha igazságtalanul bánnak vele és emberi jogait megsértik.

A türelem lehetővé teszi, hogy a különböző politikai, gazdasági és társadalmi rendszereket, az értékek sokféleségét és a vallásos meggyőződéseket tárgyilagosan értékeljük. Ugyanakkor egyensúlyt keressünk az újítás és állandóság, az egyéni szabadság és közösségi felelősség, az eszmék küzdelme és békéje között.

Az egyház benne él a világban. Az életért, az igazságosabb társadalmi rendért, a világ békéjéért folytatott erőfeszítésekből, küzdelmekből ki kell vennie a maga sajátos részét. Ennek tudatában a kongresszus egyhangúlag állást foglalt a cselekedetekben megnyilvánuló türelem mellett. Ha nem teszünk meg mindent, ami tőlünk telik, az igazságosság, emberi jogok és a béke érdekében — a kölcsönös leszerelés, a tömegpusztító fegyverek gyártásának megszüntetése, a meglévő fegyverzet fokozatos és kölcsönös csökkentése, a nemzetközi kérdéseknek tárgyalások útján való rendezése, új nemzetközi gazdasági rend érdekében —, akkor a mai helyzet katasztrófa felé sodorhatja az emberiséget. A vallás, az egyház és a nemzetközi vallási szervezetek, így az Unitárius Világszövetség is, a kölcsönös bizalom erősítésével és a türelem gyakorlásával jó szolgálatot tehetnek az emberiségnek, a béke, igazságosság és emberi jogok ügyének.

9. A türelem határai

A vallások természetüknél fogva az igazság követelményével lépnek fel, és egymással szemben némelykor türelmetlenné válnak. Elégtelessé válnak bizonyul a türelem az olyan eszmék, törekvések és cselekedetek esetében is, amelyek elnyomásra, kizárólagosságra, gyűlöletre és fanatizmusra irányulnak. A türelem, bár elismerten személyi és társadalmi szükségesség, de annak túlságos relativista és individualista értelmezése és alkalmazása, a korlátlan türelem vallási anarchia és erkölcsi nihilizmus veszélyébe sodor. A kongresszus mindezek alapján jogosan állapította meg, hogy a korlátlan türelmet nem akarhatjuk. A türelmemnek határai vannak, és adott esetben szükségünk van arra, hogy türelmetlenné legyünk. A türelem határai abból a felelősségérzésből erednek, mely az igazi türelemnek mindig alkotóelemét képezi. A határokat az egyén és a közösség állapítja meg a hatalom és hatalomnélküliség összefüggésében; a türelem éppen a türelmetlenség korlátozása érdekében igényli a hatalmat. A határokat nem lehet elvonatkoztatni a konkrét helyzettől, amelyben állást foglalunk.

Minden, ami az élet tiszteletét, a béke, igazságosság és az emberi jogok ügyét támogatja, a türelem határain belül van. Ami viszont csak

az egyén vagy csak a közösség egy részének hasznát szolgálja — mások rovására, a béke, igazságosság és emberi jogok feláldozása árán —, mindaz a türelem határain kívül esik. Türelmetlennek kell lennünk mindazokkal szemben, akik az emberi lét feltételeit, az ember integritását, a társadalmat és a kultúrát fenyegetik, támadják vagy rombolják. Türelmességünk véget ér, ahol az élet veszélyeztetése, háború, társadalmi igazságtalanság, az ember kizsákmányolása és elnyomása, diszkrimináció, szegénység, emberi jogok megsértése, bűn, terrorizmus, környezet rombolása stb. esete áll fenn.

A türelem határai nem véglegesek, hanem rugalmasok, állandóan változnak. Alakulásukat egyfelől a társadalmi helyzet és a strukturális társadalmi változások befolyásolják, másfelől személyes gondolkozásunk és a benne végbemenő változások. A józan ész, a lelkiismeret, a szeretet törvénye és a konkrét szituációk mutatják meg nekünk, hogy hol kell a határokat tágítanunk vagy korlátoznunk. Türelmetlenségünk minden esetben erkölcsileg igazolt kell hogy legyen, és nem alakulhat át soha támadássá és ellenségeskedéssé.

A türelem határainak megállapítása a türelem korlátozását jelenti. Ez azonban nem vezethet a szó igazi értelmében vett türelmetlenségre, hanem értékpriorításra, éppen úgy, ahogy a szabadság korlátozása sem vezet rabszolgaságra, hanem felelős szabadságra. A türelem határainak elfogadása tartalmas, mély emberi életet eredményez, különösképpen akkor, amidőn a határokat lelkiismeretünk tekintélye alapján állapítjuk meg és fogadjuk el.

A türelem korlátozása nem irányulhat az ember megsemmisítésére, ellenkezőleg, éppen megmentésére és felemelésére. Az emberek különbség nélkül mind testvérek, önmagukban célok. Végtelen sokféleségükben érték van. Szabad gondolatukból és cselekedetükből alkotás és szolgálat keletkezik. Isten szeretete elvárja, hogy védelmezzük az embert és segítsük elő önmegvalósítását. Nagy remények és felemelő erkölcsi elvek ezek, de hogyan lehet a gyakorlatban valóra váltani? Hogyan lehet hidat építeni Kelet és Nyugat, Észak és Dél, szegény és gazdag, a különböző politikai és vallási felfogást valló emberek között? A kongresszus felelete ez volt: egyetemes emberi összefogással küzdeni, hogy a tűrhetetlen rosszat közös erővel legyőzzük és az ember tökéletesedését előmozdítsuk.

Az Unitárius Világszövetség 23. oxfordi kongresszusa hitet tett a türelem melletti elkötelezettségéről. Emberségünkhöz szóló felhívásában a türelemnek mint életelvnek a vállalására szólított fel, tőrjük meg egymást, és ne ítéljük el embertársunk tőlünk eltérő meggyőződését. Türelem által nagy dolgokat valósíthatunk meg a lélekben és a világban: olyan értelmes látásra és hatalomra tehetünk szert, mellyel a sötétségből a világosságba és a háborúságból a békébe juthatunk. Ha mindenki gyakorolja a türelmet, abból mindenkinek haszna van, de ne féljünk türelmetlenné lenni, amikor a türelem elvét veszélyezteti. Ilyen esetben is a szeretet kísérje türelmetlenségünket, úgy, amint az Újszövetség tanítja: „Mert ez az üzenet, amit kezdettől fogva hallottatok, hogy szeressük egymást“ (1Jn 3, 11).

• AZ ÚJTESTAMENTUMI TUDOMÁNYOS KUTATÁS
LEGÚJABB EREDMÉNYEI

II.

Máté evangéliumának kiadástörténeti szempontból való vizsgálata mindenekelőtt Günther Bornkamm nevéhez kapcsolódik. Egyik jelentős tanulmánya, amelyben ez újabb szempontok szerint értelmezi az evangéliumot, „Máté, mint az Úr szavainak tolmácsa“ volt, jöllehet az csupán bevezetőként szolgált egy terjedelmesebb és gondosabban dokumentált tanulmányhoz: „A vég-várakozás és az egyház Máté evangéliumában.“¹

Bornkamm négy részre osztotta fel kérdése tárgyalását. Az elsőben bemutatja az eszkatológia és ekléziológia szoros kapcsolatát az evangélium beszédek tartalmazó fejezeteiben; a másodikban Máté (a szerző) törvény értelmezésével foglalkozik; a harmadikban Jézussal, mint az írások — különösen a törvény — betöltőjével (Máté krisztológiája); és a negyedikben Máté ekléziológiájával.

1. Keresztelő János beszédétől eltekintve, Bornkamm ebben a részben csupán a beszédek felépítését vizsgálja, különös tekintettel a bennük található eszkatológia és ekléziológia kapcsolatára. Keresztelő János Márknál nem kapja meg az őt megillető fontosságot, hiszen egy róla szóló egészen rövid tudósítás után (Mk 1,4—8) mindjárt Jézus keresztsége, megkísértése és nyilvános fellépése következik. Lukácsnál pedig János működése egy olyan fejezetben található, amelyik történetileg rögzített és önmagában egész (Lk 3,1 kv.; 16,16). Máté viszont egészen világosan összekapcsolja Keresztelő János prédikálását a Jézusával. Egyedül nála találjuk, hogy Jézus ugyanazzal az üzenettel lépik fel, amit János is hirdet (3,2; 4,17). Ezáltal Keresztelő János is a keresztény gyülekezet prédikátora lesz.²

Már Keresztelő János prédikálásában megjelenik (Mt 3,7—12) Máté egyház-értelmezésének alapgondolata. Erre a bekövetkező ítélet várásának eszméjéből következtethetünk. Ez a gondolat az egész evangéliumon végigvonul és a Hegyi beszéd szerkezetét is meghatározza. Ennek a beszédnek kezdetétől fogva eszkatológikus irányulása van, amely 7,13-tól kezdve még inkább kitűnik a szoros kapuról szóló mondásban és az azt követő kijelentésekben.³

A tanítványokat kibocsátó ún. missziói beszédben (10. fej.) ugyanezt az irányt és kapcsolatot láthatjuk. Ezt mutatja már az előző fejezet végén található téma, Jézus rokonszenve az elcsigázott és vezető nélküli nép iránt (9,36). Még a tulajdonképpeni missziói beszéd előtt, a tanítványokat arra szólítja fel, imádkozzanak az aratás Urához, hogy „küldjön munkásokat az ő aratásába“ (9,37—38). Ezáltal a világitéletének jólismert képét alkalmazza a misszióra. A beszéd utolsó része (10,17—39) nem is tartalmaz a szó igazi értelmében vett missziói utasításokat, hanem inkább irányelveket az egyház mint egész részére, s